

İKTİSAT VE MALİYE

AMME SEKTÖRÜNÜN HUDUTLARI

(Fransa'daki Tecrübeler) (1)

Yazan: Henry Laufenburger

Çeviren: Bedri Gürsoy

Hukukçular mülkiyetten hâlâ eskiden olduğu gibi söz açıyorlar. Fakat gerçekte bu mefhumun, içi gittikçe boşalmaktadır. Mülkiyet müessesesi adeta özünü kaybetmektedir. Bugün hiç bir mülk sahibi kendi gayrimenkulüne keyfinin dilediği şekilde tasarruf edememektedir. Hattâ menkul mallar üzerindeki tasarruf hakkı da çeşitli bakımlardan darlaşmaktadır. Keyfiyeti Fransa'dan alacağımız iki misâl ile aydınlatalım.

Bilfarz Fransa'da, dünyanın başka yerlerinde de olduğu gibi, kiralar üzerindeki takyidat kira bedelleri ile fiyatlar arasındaki münasebeti büsbütün ortadan kaldırmıştır. Fiyatlar alıp yürümüş, kiralar hayli geride kalmıştır. 1938 ze nazaran kiralardaki artma 6 misli olduğu halde fiyatlardaki artmalar 22 mislidir. Bu durumda kira, sahibine bir gelir temin etmek şöyle dursun, gayrimenkul bakım ve onarım masraflarını bile karşılamamaktadır. Kiralık yerlerin gelirleri azaldığı için kimse yeni mülk yaptıрмаğa da heves etmemektedir. Ancak Devlet yardımıyla inşaatı teşvik etmek mümkün olabilmektedir. Bir mülk üzerindeki tasarruf hakkının tahdit edildiğini gösteren bir başka misâli unvanı ticaret müessesesinde seçebiliriz. Fransa'da bugün ticarî işletmeleri fiilen işletenler unvanı ticarete tesahüp etmektedirler. Ticarî faaliyetin ceryan ettiği mahallin ve gayrimenkulün sahibi çok mahdut ve muayyen hallerde mülkiyet hakkının kendine bahşettiği imtiyazlardan faydalanarak bu haktan istifade edebilmek imkânını elde edebiliyor.

Esham ve tahvilât şekli.deki menkul kıymetleri de sahibi bazı formaliteleri yerine getirmek, bunları bir yere tevdi etmek veya beyan etmek suretiyle teminat altına alabilmektedir. Fakat bugün bütün bunlardan önemli olan mesele devletin devletleştirme ve millileştirmelerle özel mülkiyetin hudutlarını gittikçe daha fazla daraltması, özel mülkiyetten elde kalanı gittikçe daha dar bir sahaya sıkıştırmasıdır.

Zamanımızda sık sık kullanıldıklarına şahit olduğumuz kamusallaştırma (1) (= socialisation) veya kollektifleştirme (= Collectivisation) Devletleştirme (= Etatisation) ve millileştirme (= Nationalisation) biri-birinden farklı mefhumlardır. Fakat özel mülkiyetin özünü kemirmekte, yerine göre biri veya diğeri kullanılmak suretiyle her üç şekilde sözbirliği etmiş gibi görünmektedirler. Kamulaştırma bir teşebbüsün mülkiyetini ve idaresini işçilere vermek demektir. Marx ve Lenin'in yapmak istedikleri şey bu idi. Fakat Rusya'da yapılan denemeler muvaffak olamadı. Onun için bu yoldan uzaklaşıldı. Devletleştirme ise kamusallaştırmadan daha sade bir formüldür. Bununla ifade edilmek istenilen şey bir iktisadî teşebbüsü bütçeye katmak ve sermayesini devlet borçları arasına geçirmektir. Meselâ İngilizler elektrik endüstrisini, maden kömürlerini ve demir sanayiini bu manâda devletleştirdiler. Bu itibarla orada yapılan şey çok zamar hatalı olarak ifade edildiği gibi millileştirme değil fakat devletleştirmedir. Fransızlar da kredi müesseselerini devletleştirdiler. Bu suretle Fransa'da bankalar birer devlet müessesesi haline geldi. Fransa'da şimendüferler de devlet müessesesidir. Aynı şekilde Alsas'daki potas madeni de bir devlet müessesesidir. Bunların devlet bütçesinde ilgili bölümlerini bulmak mümkündür. Bu müesseselerden elde edilen kazançlar hazineye girer. İdarelerinde malî bakımdan bir kifayetsizlik olursa bu cihet de hazinece tamamlanır. Geriye millileştirilmiş teşebbüsler kalıyor. Millileştirme demek teşebbüslere mülleti sahip kılmak demektir. Âme hukukçularına scrulduğun da, millileştirilmiş bir teşebbüsün, müllete mal edilmiş bir mülk manasına geldiğini söylemektedirler. Fakat bununla ne kastedildiği araştırıldığında verecek cevap bulamamaktadırlar. Gerçekten Fransa'da millileştirilmiş teşebbüslerin mülkiyeti devlete intikal etmekle beraber idaresine 1/3 nisbetinde devlet 1/3 nisbetinde amele serdikaları 1/3 nisbetinde de teşebbüsten faydalananlar iştirâk etmektedirler. Bu halile millileştirilmiş bir teşebbüs koperatif bir teşebbüsü hatırlatmaktadır. Sadece Faşizmin her yerden kovulduğu bir zamanda Corporatisme'den bahsetmeğe şüphesiz imkân yoktur. Onun için millileştirilmiş teşebbüsler muhtar idarelere tevdi edilmektedir. Fakat bu muhtar organizmanın içinde menfaatleri birbirine zıt olan gruplar yer almaktadır. Hususiyile işçilerle işletmeden müstehlik olarak faydalananların menfaatleri zıddır. İşçiler ücretlerin artırılmasını, müstehlikler ise maliyetin indirilmesini isterler. Ayrı istikametlere çeken bu kuvvetler arasında müvazeneyi dev-

(1) Biz kamusallaştırmayı (= Socialisation) karşılığı olarak alıyoruz ve böylece şimdi istimlak (= expropriation) yerine kullanmağa başladığımız kamulaştırmadan ayırmak istiyoruz.

let bulacaktır. Hakemlik vazifesini devlet ifa edecektir. Bu suretle daha ziyade manevî bir varlık olan milletin idare edemeyeceği bir teşebbüsü onu terkîp eden fertlerden bir zümre idareye dâvet edilmiş oluyor demektir. Bununla devlet teşebbüslerinin gerisinde de bir kısım fertlerin yer aldıklarına işaret etmek istiyoruz.

Hulâsa henüz ziraate dokunulmamış olmasına rağmen Fransa'da ve İngiltere'de devlet, sınaî faaliyetlerin yarısından fazlasına el atmış bulunmaktadır. Kredi müesseselerine de devlet hâkim durumdadır. Hususiyile kredinin tevzii onun sevk ve idaresine göre şekil almaktadır. Bununla beraber devletin müdahalesi özel işletmelerin ötedenberi tâbi olageldikleri prensiplerin artık tamamıyla bir tarafa konulmuş olması manasına gelmez. Nasıl ki özel teşebbüsler ve şirketler de devlet politikasının tesirlerinden kendilerini tamamıyla kurtarabilmiş dâğillerdir. Finansman bahsinde özel teşebbüslerle devlet teşebbüslerinin birbirleri üzerine yaptıkları karşılıklı tesirler çok daha bariz bir şekil ve mahiyet taşır. Fakat İkinci Dünya Harbi arifesinde umumiyetle hâkim kanaatin aksine olarak devlet teşebbüsleri ve devlet müdahalesi hududunu durmadan genişletmiş değildir. Müşahede edilen gidiş bunun tam aksi istikamettedir. Fransa'da bir yandan âmme teşebbüslerinin idaresinde diğer yandan mülkiyet şeklinde daha yumuşak ve daha elastikî formüller bulabilmek için büyük gayretler sarfolunmuştur. Aşağıda kısaca bu tedbirlerden bahsedeceğiz.

I — Devlet teşebbüslerinin ve yarı kamusal teşebbüslerin idare tarzlarında, temin olunan elastikiyet,

a) Devlet inhisarları sahasında

Bu sahada Fransa'da iki tip devlet teşekkülünün ortaya çıktığına şahit olduk. Devlet tarafından idare olunan müesseselerle (régies), ticarî ve sınaî mahiyetteki devlet teşebbüsleri ve ofisler, imtiyaz verilmiş teşebbüsler daha ziyade amme menfaati mülâhazasının hâkim olduğu birinci tipi meydana getirir. Hem devletin hem de hususî teşebbüsün amme menfaati mülâhazasının gözetildiği iktisadî branşlarda yerini özel ekonomi prensiplerine göre idare edebilmek için işbirliği yaparak anonim şirket şeklinde kurdukları teşebbüsler de ikinci tipi teşkil eder. Senatör Armengaud tarafından Cumhuriyet Şûrasına verilip oradan da Anayasanın 14 üncü maddesi uyarınca Millet Meclisine sunulmuş olan bir teklife nazaran Fransa'da ancak 1) inhisarî bir karakter taşıyıp, 2) aynı zamanda amme hizmeti mahiyeti taşıyan teşebbüsler malî bakımdan muhtar ve hükmi şahsiyeti haiz birer ticarî ve sınaî amme müessesesi olarak kurulabilirler. Bunun

yanında devlet tarafından idare edilen bir sınaî müessese eğer rekabet sahasını ilgilendiriyorsa muhakkak surette anonim şirket şeklinde kurula-
eaklardır. Devlet bu anonim şirkete az veya çok yerine göre değişen bir nis-
bette iştirâk eder. Bu sonuncu teşebbüsler hem bünyeleri hem de çalışma
şekilleri bakımlarından ilgili hususî teşebbüslerle aynı plâna konulmuşlar-
dır.

Fransa'da Kurtuluş'dan sonra millileştirmeler birden geniş bir sahaya
yayılmıştı. Fakat tatbikat malî, iktisadî, içtimai çeşitli bakımlardan tat-
minkâr olmaktan çok uzaktır. Millileştirmeyi teklif edip yürütenler husu-
siyle şu gayeye ulaşmağı arzu ediyorlardı : Bir kısım zarurî mal ve hiz-
metleri tekniğin müsaade ettiği asgarî fiyat üzerinden istihsal edip da-
ğıtmak. Bu sarîh ve muayyen gayenin elde edilebilmesi için de fiilî veya
hukukî bir inhisar halinde idare edilmekte olan kömür, demir, elektrik,
gaz veya kredili faaliyet ve istihsal sahalarını hususî menfaatin ve piya-
sa ekonomisinin saltasından kurtarıp millet adına idare etmeğı istediler.
Bu suretle sayılan ana faaliyet sahaları her türlü kâr endişesinden uzak
şekilde ve tufeyli ticaret kazançlarının dışında bir idareye kavuşacaktı.
Fiiliyatta millileştirme ücret meselesinin halline doğru yönelen ve özel iş-
letmecilikte (rationalisation =) verimlilik gibi maksatlar yanında çok za-
mar nazara alınmayan hizmetten faydalananların tatmini gibi bir ga-
yeyi tahakkuk ettirmeğe çalışan büyük bir sosyal muvaffakiyet mahiyeti
kazandı. Bu işletmelerde fiyatlar hiç bir zaman iktisadî esasların icaplarına
göre düzenlenmez. Bilâkis para kıymetinin düşmesinden doğan fenalıkları
bazı sahalarda bertaraf edebilmek gayesiyle muayyen maksatlara göre tes-
bit olunur.

Millileştirme masraflı bir iştir : Bir kerre millileştirme ameliyesini
pek tabii olarak devlete o teşebbüsün eski maliklerine tazminat ödenme-
si mes'uliyetini yükliyecektir. Ardından da bir yandan devlet işletmecili-
ğinin icaplarından diğerk yandan da hükûmetin takip ettiği politikadan do-
ğan açıkları durmadan kapamak mecburiyeti belirdi. Tabii bu durumda ne
amortisman yapmağı ne de yeni yatırımlar sağlamağı imkân kalamıyordu.
Devlet hem işletme bütçesinde müvazene temin edebilmek ve hem de
amortisman ve yatırım masraflarını karşılayabilmek için büyük yardım
masrafları yapmağı mecbur kalmaktadır. Eğer millileştirilmiş endüstri a-
sıl faaliyet sahası ile hiç bir ilgisi olmamakla beraber hayli kazanç temin
eden bir kısım sınaî faaliyetle meşgul olmasa bütçenin ödemek mecburiye-
tinde kalacağı masraflar büsbütün fazlalaşacaktır.

b) Rekabetle ilgili saha :

Millileştirilmiş endüstriye bir statü kazandıran kanun talî derecedeki

faaliyetlerin temamiyle özel ekonomi sahasına devrini derpiş etmektedir. Yalnız kömür maderleri, elektrik ve havagazı bir inhisar halinde idare edileceklerdir. Enerji kaynaklarını idare edecek olan bu inhisar idaresi devlet bütçesinden ayrılmış ve takip ettiği rasyonel fiyat politikası sayesinde kısmen olsun açıklarını azaltmıştır. Ayrıca ofofinansman ve yeni emisyonlar yapmak suretiyle yatırım için muhtaç olduğu sermayeyi tedarik etmektedir. Devlet fevkâlâde haller dolayısıyla işletmeye yardımda bulunmaktadır.

Rekabetle ilgili sahadaki endüstri anonim şirket haline ifrağ olunmaktadır(1). Devlet de koyduğu sermaye nisbetinde bu şirkete hissedar olmaktadır. Bu şirketlere devlet de hissedar olduğundan bunlara karma şirketler (Societes d'économie mixte) denilmektedir. Bundan başka bir hususiyetleri yoktur. Ancak devlet sektörü ile özel sektör arasındaki sahanın idaresi amme müesseselerine kalmaktadır. Bu orta sahanın idaresinde özel ekonominin mümessileri devletinkiler yanında mevki almaktadırlar. Fransa'da karma ekonomi şirketleri daha önce de kurulmuştu. Şimdi onlar da rasyonel esaslara göre islâh olundu. Fakat Fransız Demir Yolları Millî Şirketi gibi hususî bir mahiyet taşıyanlar ortaya çeşitli meseleler koymaktadırlar. Gerçekten Fransız Demiryolları İdaresi Societé Nationale des chemins de Fer Français yahut kısaca S.N.C.F. ötedenberi bütçeye en çok yük yükleyen idarelerden biridir. 1950 yılında Fransız bütçesinde idare, yenileme ve cihazlanma masrafları karşılığı olarak 112,5 milyar Frank tahsisat vardı. Sadece işletme masraflarındaki açığı kapamağa ve bütçe denklliğini temine mahsus yardım 1951 yılında 87 milyar frangı bulmakta idi. Bu durumu doğuran sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Bir kerre demiryollarının bir amme hizmeti şeklinde idaresi açık doğuran sebepler arasındadır. Sonra otomobil rekabeti, idareye çeşitli indirilmesine imkân olmayan masrafların yüklenmesine karşılık tarifelerin gerektiği nisbetinde arttırılmaması ve nihayet devlet idaresinin bütün kırtasiyeciliği ve karmaşıklığı, durmadan sayıları artan bir personel kadrosu bu meydana zikrolunabilir. Demir yollarının bu durumlarının düzeltilmesi, yapılması gereken çeşitli reformlara bağlıdır. Rasyonel bir tarife politikasından başlayarak, bugün için pek talî derecede kalmış hatları sökmeğe, demir yollarında alt yapının devlet uhdesine verilmesine, bu işle ilgili bütün diğer faaliyetlerin (mekanik endüstri, elektrik enerjisi istihsalı, şehir nakliyatı, ormanların işletilmesi vesaire...) karma ekonomi şirketlerine devri gibi tedbirler bu meydana zikrolunabilir. Tabii bu tedbirler sonunda

(1) Bilfarz Petrol Endüstrisi, Potas Madenleri İşletmesi, Azot Endüstrisi Ofisi ve ilâh gibi.

devlet sektörü ile özel sektör arasındaki karşılıklı tesirler temamiyle bertaraf olacak değildir. Ancak bu takdirde amme hizmeti mahiyetindeki şeyler tebellür edip ortaya çıkacak, onun dışında kalıp özel ekonomiye bağlanması doğru olan teşebbüsler de sağlam bir ticarî zihniyetle idare edilecek, devlet sadece bunlar üzerinde bir kontrol vazifesi ifa etmekle yetinecektir.

Özel sektörü daraltan gidişten bu geriye dönüşün bir sebebi de finansmanda rastlanan güçlüklerdir.

II — Özel ve Kamusal Finansman;

Liberal ekonomide tasarruf hem içtimaî yardım meselesini hem de yatırımları halleden bir müessesedir. Her fert insan hayatına arız olan ihtiyarlık, kaza, hastalık gibi risklerden şahsen kendisi mes'ul idi. Bizzat kendisi kendi başının çaresine bakacak ayrıca ailesi efradının mes'uliyetini de paylaşacaktı. Böylece özel gelir her sınıf ve seviyenin icaplarına göre önce içtimaî yardım maksadiyle tasarruf edilir, bundan artan birşey bulunursa o da yeni yatırımlara tahsis olunurdu. Tasarrufu besleyen kaynakların başında da kâr gelirdi. Hususiyle sermaye şirketlerinden elde edilen kârlar önemli bir yer işgal ederdi. Diğer taraftan kazançlar dağıldıkları sırada çeşitli kanallara doğru akar bir yandan kısa vâdeli tasarrufları toplayan para piyasasını, diğer yandan da uzun vâdeli tasarrufları celbeden sermaye piyasasını beslerdi. Hususiyle bankalarla borsalar uzun vâdeli tasarrufların verimli sahalara doğru sevk ve idaresine müessir olurlardı. İhtiyat sermayelerinden bir kısmını alıp finansmana tahsis etmek suretiyle de mühim şeyler yapılmıştır. Keza bir teşebbüsün kendi içinde dağıtacağı kâr ve temettün tevzii'nden sarfınazar ederek sermaye haline getirdiği de sık görülen şeylerdendir. Her iki halde de yapılan işe otofinansman denir.

Halbuki zamanımızda içtimaî emniyet özel tasarrufun hemen de tamamını yutmaktadır. Diğer yandan da kamusal yatırımların (Investissement) toplamının İngiltere'de % 50-60, İtalya'da % 70, Fransa'da % 67 gibi çok mühim bir bölümünü teşkil ettiklerini çeşitli memleketlerin çıkardıkları resmî vesikalar açığa vurmaktadır.

a) Özel Tasarruf ve İçtimaî Emniyet.

Fransa'da çeşitli içtimaî muavenet tesisleri 8.000 milyar olarak tahmin olunan millî gelirin % 11-12 sini bel'i etmektedir. 1957 yılında bu hiz-

metlere tahsis olunan para toplamı 900 milyar franktır. Bu muazzam yekûnun nisbeten mütevazî bir bölümü devletin sırtındadır. Devlet memurlarına ait sosyal masraflarla, bütçeden ödenen aile yükü yardımları ve ziraî sahaya devletin yaptığı yardımlar bu meyanda zikrolunabilir. Fakat bu masrafın en ağır kısmı muhtar ve fevkalâde içtimâî yardım teşkilâtının sırtındadır. Teşkilât da ferdî gelirlere ve faydalananlara müracaat ederek lüzumlu yarayı temin etmektedir.

Böylece liberal ekonominin tasarruf ve ihtiyatlarla beslenen ferdî ve gönül rizasiyle yapılan içtimâî emniyet müessesesinin yerini mecburî ve kollktif bir emniyet sistemi almış bulunmaktadır. Bu değişme sayısız denilecek kadar çok neticeler doğurmuştur.

Eskiden ferdî ekonomilerde tasarrufa ayrılan, kötü günler için biriktirilen paralar her aile bütçesinde oldukça mühim bir yekûn tutardı. Yavaş yavaş devlet her türlü maddî tehlike ve mes'uliyeti üzerine almağa başlayıp kalabalık ailelerin yardımına koşunca bu tasarruf kaynağı kaybolmağa yüz tuttu. Temamiyle ortadan kalkmadı ise de hayli zayıfladı. İşte ferdî içtimâî yardımdan kamusal içtimâî yardıma geçiş bu şekilde vaki olmuştur. Mecburilik zamanımızdaki içtimâî yardımların başka hususiyetidir. Gerçekten içtimâî yardımdan faydalananlar (işçiler, memurlar ve müstahdemler) ilerideki istifadelerini temin maksadiyle çalıştıkları çağlarda gelirlerinden bir kısmını öderler. İleride sağlanacak gelir için bugün aldıkları ücretten bir kısmı kesilir. Akla, bunları, işverenlere (bu arada devlete) yüklemek gelirse de sosyal masraflar maliyetin önemli bir unsuru haline gelmiş olduğundan işverenler (ve bu arada devlet) ücretleri bir kerre de bu sebeple yükseltmek istememektedirler. Para kıymetlerindeki düşmeler ve bu yüzden yapılan ücret arttırmaları hesaba katılırsa meselenin zorluğu kolaylıkla anlaşılabilir. Neticede gönül rizasiyle biriktirilen paraların yerine ücretlerden mecburî kesintiler yapmak suretiyle toplanan paralar ikame olununca ferdî gelirlerde ruhî ve manevî bir değer noksanlığı kendiliğinden belirmiş oluyor demektir. Buna bir de ferdî teşebbüs ve karar yerine devlet teşebbüsünün ikame edilmesinden doğan israfı eklemek icabeder. Hülâsa içtimâî muavenet mevzuunda iradî ve gönül rizasiyle yapılan tasarrufun yerini mecburî kollektif tasarruf almıştır. Fakat bu değişme gelecekteki istihlâkler için bugünden bazı fedakârlıklarda bulunmağa mani olamamıştır. Bu itibarla her iki sistemde de müşterek bir cihet mevcuttur. Ancak aralarında bir de önemli fark vardır: ferdî bir ihtiyaç bu kerre kollektif bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Mecburî tasarrufa bir de devlet yatırımlarının finansmanı dolayısıyla başvurulur. Bu takdirde yine özel sektörün kamusal sektör lehine darlaştı-

ğına şahit oluruz. Fakat burada bahis mevzuu olan meçhurî tasarruf bazı güçlükleri de peşi sıra sürüklemekten hâli kalmaz.

b) Kamusal tasarruf ve yatırım

Devletin yatırımlara iştirâki yeni bir hadise değildir. Ötedenberi devlet eliyle teşkil edilmiş sermayeler vardır. Ancak eskiden bu, daha çok devletin amme emlâki sahasına girerdi. Luzumlu para da en ziyade istikrazlar vasıtasıyla temin olunurdu. Bilfarz hayli uzun zamandanberi kapitalist işletme rejiminden amme hizmeti sahasına kaymış olan demiryolları için luzumlu sermaye bu yoldan temin olunmuştu.

Devletin iktisadî hayata müdahalesi genişledikçe, sanayî kollarını devletleştirip bir kısım faaliyet sahalarını millileştirdikçe devletin elindeki imkânlar o kadar genişlemiştir ki, özel sektöre veya özel sektörle ilgili sahaya da külliyetli miktarda sermaye yatırabilecek duruma gelebilmektedir. Bilfarz devletleştirme pekâlâ istikraz politikasıyla birlikte yürütülebilmiş, onunla mezcedilebilmiştir. Fransa'da uzun yıllar köylüler ve ziraatle uğraşanlar biriktirdikleri paraları fazla riskli buldukları özel endüstriye yatırmaktan ise devlete ödünç vermeği tercih etmişlerdir. Bu itibarla istikrazları besleyen tasarruf yaratıcı tasarruf dediğimiz, fertlerin istihlâklerini kısmak suretiyle gelirlerinden bir yere yatırmak maksadıyla (meselâ menkul veya gayrimenkul servet veya sermayeye) ayırıp biriktirdikleri tasarruf olmuştur. Bu tasarruflar çok zaman doğruya devletin çıkardığı istikraz tahvillerine yatırılmıştır. Para kıymetinin düşmesi ve enflasyon yaratıcı tasarrufun bu saf halini bozdu ve değiştirdi. Gelirlerden istihlâk kısılmak suretiyle biriktirilen paraların içine produktif karşılığı bulunmayan sun'î olarak çıkarılmış satınalma güçlerinin teşkil ettiği sahte gelirler de karıştı. Böylece tasarrufun kullanma sahası da değişti. Devlet sade verimli yerlere para yatıracağı zaman değil fakat verimsiz silâhlanma masraflarını hususiyle harp yılları içinde önemli yekûnlara varan bütçe açıklarını kapatmak zorunda kaldığında da tasarruf erbabına müracata başladı.

Devletleştirme ve millileştirmeler devletin sanayî sahasındaki mükellefiyetlerini arttırınca eskiden bu sahayı idare ve finanse eden özel sermayenin yerine kamusal sermaye kaim olmağa ve yatırımları topluluk adına devlet yapmağa başladı. Neticede yeni yatırımları besleyen yaratıcı tasarruf anlayışında büyük bir değişme oldu.

Tasarruf kaynakları ve sebepleri de azaldı; Sosyal emniyet ihtiyacı başta geliyor fakat para kıymetindeki değişmeler tasarruf erbabını biriktir-

dikleri paraları daha ziyade altın veya ecnebî dövizine yatırmağa adeta zorladı. Bunda zalimane sayılacak vergilerin de büyük payı vardır. Yapılan tasarruf çok zaman, hissedilecek ilk ihtiyaç ânında elden çıkarılacak bir kaç paradan veya senetten ibarettir. Fakat en büyük değişme gönül rizasiyle yapılan tasarrufun devlete karşı takındığı tavırda kendini göstermiştir. Devletin malî piyasaya sürdüğü istikraz tahvilleri halâ evvelce yaptıkları muamelelerden gördükleri zararı unutmamış olan tasarruf erbabının bigâneliği ile karşılaşmaktadır. Halbuki 1951 bütçesi hakkında Cumhuriyet Şûrasına verdiği raporda 1950 yılı özel tasarrufa ait payı M. Berthoin 600 milyar frank olarak tahmin etmektedir. Bu meblağ şu suretle tevezzü etmektedir :

	Milyar Fr.
Ferdî tasarruflardaki artmalar (Banka mevduatı)	240
Tasarruf sandıklarındaki mevduattaki artmalar	110
Özel emisyonlar	100
Kamusal emisyonlar	150

Bankalardaki ve tasarruf sandıklarındaki mevduatı, — (bu mevduat büyük ölçüde istihlâk ihtiyaçları mahiyetinde olduğundan), — yaratıcı tasarruf telâkki etmek biraz zordur. Tedvir etmeleri için de aynı şey söyleyebilir. Kala kala özel teşebbüsün yatırım için kullandığı tasarruflar kalıyor. Bu bir gerçek yaratıcı tasarruftur. Amma bunlarda kamusal senetlere, kamusal müesseselerin yaptıkları istikrazlara pek iltifat etmiyorlar. Kamusal emisyonlar büyük ölçüde ödenen hazine bonolarından arta kalan ve geri çekilmek istenilmeyen paralarla karşılanmıştır.

Bankaların aldıkları hazine bonolarının ise enflasyonla değilse kredi ile beslendikleri herkesçe malûmdur. Kamusal malî müesseselere yatırılmış istikrazlara gelince: bunların da bir kısmı mevduatın alelâde bir yer değiştirmesinden meydana gelmişlerdir. Bilfarz tasarruf sandıklarından "Mevduat ve Kefalet Sandığına" kaydırılmış mevduat gibi M. Berthoin'in müesseselerdeki 200 milyara baliğ olan otofinansmanı tahsisen ve ayrıca hesapladığını da sanmıyoruz. Bununla beraber Fransa'nın tasarruf bilançosu hayli zayıf bir manzara göstermektedir. Her sene 600 milyar kadar yatırımda bulunabilmek için -Mashall Plânını bir yana bırakıyoruz- Fransız Devleti mecburî tasarrufa başvurmak zorunda kaldı. Vergilerden bir kısmı (ki normal olarak bütçenin işletme masraflarını karşılamak için alınır) ayırt edilerek yatırım masraflarının karşılanmasında istimâl olundu. (Takriben 200 milyar frank kadar).

Yukarıdanberi verilen izahat bir yandan amme hükmî şahsiyetleri tarafından yapılagelen yatırımların arttığını diğer yandan da bu durumun istihsal — gelir — tasarruf — yatırım — istihsal şeklinde kapanan dairede bir iki halkanın kaybolmasına sebebiyet verdiğini, bu ciheti de amme sektörü ile özel sektör denilen bölmelerin birbirine karışmasının izah ettiğini göstermektedir.

Bu söylenenlerden özel teşebbüsün Fransa'da artık ortadan kalktığı manâsı hiç bir zaman çıkarılmamalıdır. Ziraate devletin henüz el uzatmamış olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Ziraatin yanısıra gıda maddeleri endüstrisini, dokumacılığı, maden sanayiini, makine, madenî eşya ve otomobil endüstrisinin bir kısmını, kereste ve ağaçtan mamûl eşya endüstrisini ve ilâh... da saymak mümkündür. Bu sahalarda devlet için ötedenberi tanınan düzenleme yetkisinin tatbiki dolayısıyla rastlanan müdahele bir yana bırakılırsa finansman tekniği 19 uncu asırdakinin aynıdır: İşletme kredisi daha ziyade bankalardan temin edilir (Bankaların mühimce bir kısmının millileştirilmiş olduklarını bir kerre daha hatırlatalım), genişleme ve yeni yatırımlar için lüzumlu krediler, para piyasasından ve sermaye piyasasından temin edilir. Bu piyasaları besleyen kaynaklar genel olarak fertlerin kazançlarından istihlâk etmeyip arttırdıkları paralarıdır. Bir de buna elde mevcut senetlerin paraya tahvil edilip yeni kurulacak işletmelere yatırılmasını ilâve etmek yerinde olur. Fakat bu suretle sağlanan paraların menşei de yine özel tasarruftur. Nihayet bu işletmelerin bir de oto-finansmana başvurmaları, yeni yatırımlarını bu kaynaktan finanse etmeleri mümkündür. Hususiyle oto-finansman ile borsada hisse senetleri satmak suretiyle temin olunan sermaye ve yatırım arasında mühim bir fark vardır. Devlet malî vasıtalarını kullanarak devamlı müdahalelerde bulunur; vergi, bazen kârın tevziini teşvik edecek, bazen de durduracak bir şekilde ayarlanır. Birinci halde tevzi edilen kârlar yaratıcı tasarrufu besler. İkinci halde oto-finansman adetâ mecburî bir hal alır, ferdi tasarruflar millileştirilme tehdidi altında bulunan bir kısım endüstriye doğru gitmekte çok mütereddittir. Bunun bir yana bıraksak bile, ağır vergiler ve ağır sosyal masraflar kazanç imkânını çok tahdit etmektedir. Bu da tasarrufu tereddüde sevkeden bir âmildir. Bu suretle tasarrufun gidebileceği özel endüstri sahası daralınca ya devlete veya kamusal teşebbüslere doğru dönmek, gidilecek yegâne yol olarak kalıyor.

Yaratıcı tasarruf da bilmeceburiye bu kanallara doğru akmaktadır. Bu elverişli durumdan faydalanan devlet kendisi tarafından yapılan yatırımlar için -ki bunlara mecburî yatırımlar diyebiliriz- kısmen olsun vergiye başvuracak yerde kendisinin doğrudan doğruya nüfuzu altında bulunan

malî müesseselere başvurmakta ve oralardan istikraz yoliyle elde ettiği kredilerle bu masraflarını karşılamaya çalışmaktadır ;

Kamusal sektörün yahut yarı-kamusal (semi-public) sektörün malî müesseseleri, devlet hesabına borçlanmak için bizzat kendi kredilerinden istifade ederler. Mevduatı nemalandırarak azalarının yardımlaşmasını sağlayan sosyal ve hayırkâr gayeli müesseseler (les institutions de prévoyance et de capitalisation), tasarruf sandıkları (1) ve sigorta şirketleri, yaratıcı tasarruflarını yahut ihtiyat tasarruflarını eşkil eden likid ihtiyatların tamamını Hazinesin istifadesine arzederler; nihayet hususî şahısların kassa fazlalarını ve teşebbüslerin tedvir akçelerini temsil eden posta çekleri bunların yanında yer alırlar. Bu meblağlar, (harpten zarar görmüşlere yardım) ve yatırım masrafları şeklinde hususî ekonomiye avdet ederler. Vergi de hususî şahıslar elinde kalan kabili tasarruf menbaları aynı istikamete sevkeder. Teşebbüsleri yakaladığı nisbette de otofinansmanı tahdit eder.

Mamafih cebri tasarruf nihai sınırlarına erişmiş bulunmaktadır. Eğer Fransa'da, millileştirilen teşebbüslerin tâbi olduğu iktisadî ve malî rejim yumuşatılmak isteniyorsa, devletin hususî tasarrufun musluklarını bu teşebbüslerin istifadesine açması lâzımdır. Fakat tasarrufa olan talep rantabilite ve produktiviteye bağlı olacaktır.

Hukukî ve teknik alanda mülkiyet, idare (gestion) ve finansman mefhumlarının hususî sektörle amme sektörü arasında bazı ayrılıklar gösterdiğini müşahede ediyoruz. Fakat iktisadî hadiselerin derinliğine nüfuz edince bu mefhumlara verilen manaların hukukî ve teknik alandaki farkları ortadan kaldırdığı görülür. Hususî mülkiyet hakkını amme hizmeti mülâhazasının hudutladığı ayırca devlet, millet ve sendika gibi çeşitli şekiller altında kendini gösteren amme teşekkülleri lehine özel mülkiyetin gittikçe daha fazla saha kaybettiği görülüyor. Artık zamanımızda, idaresi, fiyatların tanzimi, ihracat kontenjanları, finansmanın umumî idaresi gibi pek değişik şekiller altında tezahür eden kamu müdahalesinden azâde bulunan hiç bir hususî teşebbüs mevcut değildir. Ziraati belki bir dereceye kadar bundan istisna edebiliriz. Aksi istikametteki bir müşahede de şudur: Piyasa ekonomisinin tesirinden kurtulan amme teşebbüsleri, rasyonel bir işletmenin zarurî şartı olan rantabilite esasına yeni baştan bağlanmak için hiç olmazsa işletme ve muhasebe metotlarını hususî teşebbüslerden alma yoluna gidiyorlar. Bu bakımdan Sovyet makamlarının sınaî

(1) Fransa'da tasarruf sandıklarındaki mevduat Mevduat ve Emanet Sandığında (Caisse des Dépôts et Consignations) nda toplanır ve bu Sandıkça idare olunur.

tröstlerin kâr etmeleri keyfiyetine verdikleri ehemmiyet ve zarar eden memurlara tatbik ettikleri müeyyideler şayanı dikkattir. Federal bütçe de herşeyden önce vergi olarak alabileceği kazanç miktarı ile ilgilenir.

Sovyet tröstleri ile Batı Yarım Küresinin devletleştirilmiş yahut millileştirilmiş teşebbüsleri arasında yapılacak bir mukayesede en büyük yatkınlığı yatırımların finansmanında görüyoruz. Her iki tarafta da yatırımlar vergi ile finanse edilmekte, Rusya'da sınaî kazançlar vergisini muamele (chiffre d'affaires) vergisi, Fransa'da hiç olmazsa 1950 yılında (+) sermaye bütçesinin başlıca malî kaynağını teşkil eden istihsal resmi (taxe à la production) tamamlamaktadır. Fakat Rusya'daki teşebbüsler, otofinansmana Fransa'daki devletleştirilmiş veya millileştirilmiş müesseselerden daha fazla yer ayırmaktadırlar; bu fark ise fiyat politikalarında ki farklılıktan ileri gelmektedir.

Bütçeden ve bütçe dışı kaynaklar kanalıyla kamusal finansmanı her sahaya teşmil edilmiş olan Rusya'dan farklı olarak, Batı memleketlerinde halâ hususî finansman oldukça mühim bir yer tutmaktadır. Fakat artık hiç bir tarafta hususî finansman kendiliğinden vaki olmamaktadır. Fransa'da banka mevduatı şeklindeki ihtiyat tasarrufların % 60 ını millileştirilmiş dört büyük banka sevki idare etmektedir. Bu devlet yalnız kamu teşebbüslerinde ve millî teşebbüslerde değil aynı zamanda amme menfaatinin ilgilendirir damgasını almış hususî sanayideki yatırımlar için de bütçesinden tahsisat ayırmaktadır. Bütçe kaynaklarının büyük bir kısmını ise vergiler teşkil eder. Hususî şahıslar elindeki vasıtaların azalması ve bilhassa fertlerdeki psikolojik mukavemetler dolayısıyla vergiyi ihtiyarî istikrazın yerine ikame etmek zarureti hasıl olmuştur. Sermaye piyasası, ancak devlet oradaki rüçhan hakkını kullanmadığı zaman hususî teşebbüslere açık kalıyor. Kaldı ki hisse senedi çıkaran şirketlere bu tahvilin piyasada satılmasından gelen para da hususî tasarrufun herşeye rağmen kaybolmayan kısmıyla enflasyonun bir nevi karışımından ibarettir.

Bütün bu sebeplerden dolayı, ananevi âmme sektörü ve hususî sektör mefhumlarını ilmî bir revizyona tâbi tutmak muvafık olur.

Amme sektörü harpten sonra galip gelmiş benzemekle beraber hususî sektörde de bir hareket göze çarpmaktadır. Öyle görünüyor ki Fransa bu iki kategori arasında yeni bir müvazeneye doğru gitmektedir.

(+) Dağıtılmıyan kazançlar vergisiyle birlikte.